

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ВАРТОСТІ

Уманців Г.В.

У статті наведено результати дослідження еволюції теоретичних підходів до визначення ролі та місця вартості у процесі зростання рівня інтелектуалізації господарської діяльності. Розкрито основні теоретичні концепції формування постіндустріального суспільства. Проаналізовано вектори підвищення ролі знань та інформаційних ресурсів у процесах формування вартості. Досліджено вплив на вартісні відносини чинників, пов'язаних з формуванням інформаційного суспільства. Висвітлено сучасний стан наукової інтерпретації теорій вартості та їх відповідності викликам глобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади аналізу еволюції наукових підходів до трактування економічної природи вартості.

Метою статті є аналіз основних підходів до визначення економічної природи вартості, систематизація наукових поглядів на її еволюцію та визначення напрямів трансформації вартості у процесі інтелектуалізації господарської діяльності.

При написанні статті використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, історичний та логічний, абстрагування, узагальнення, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Результати роботи полягають перш за все у здійсненні аналізу основних підходів до визначення ролі економічної сутності вартості, систематизації наукових поглядів на її еволюцію та визначенні на цій основі напрямів подальшої трансформації вартості під впливом посилення тенденцій до інтелектуалізації господарської діяльності.

Висновки роботи полягають у тому, що постіндустріальне суспільство характеризується формуванням нової структури економіки. Саме соціально-економічні трансформації, що зумовлені процесом переходу світового господарства до інформаційної стадії розвитку потребують дослідження глибинних перетворень, які відбуваються в економічній природі вартості.

Отримані результати можуть бути використані як при вдосконаленні проведення економічної політики держави, так й у навчальному процесі при викладанні ряду дисциплін.

***Ключові слова:** вартість, теорії вартості, постіндустріальне суспільство, інформаційна економіка, інформація, знання, інтелектуальний продукт.*

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ СТОИМОСТИ

Уманців Г.В.

В статье приведены результаты исследования эволюция теоретических подходов к определению роли и места стоимости в процессе роста уровня интеллектуализации хозяйственной деятельности. Раскрыты основные теоретические концепции формирования постиндустриального общества. Проанализированы векторы роли знаний и информационных ресурсов в процессах формирования стоимости. Исследовано влияние на стоимостные отношения факторов, связанных с формированием информационного общества. Освещено современное состояние научной интерпретации теорий стоимости и их соответствия вызовам глобализации.

Предметом исследования является теоретико-методологические основы анализа эволюции научных подходов к трактовке экономической природы стоимости.

Целью статьи является анализ основных подходов к определению экономической природы стоимости, систематизация научных взглядов на ее эволюцию и определение направлений трансформации стоимости в процессе интеллектуализации хозяйственной деятельности.

При написании статьи использован широкий спектр общенаучных и специальных методов, в частности, исторический и логический, абстрагирования, обобщения, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Результаты работы заключаются прежде всего в осуществлении анализа основных подходов к определению роли экономической сущности стоимости, систематизации научных взглядов на ее эволюцию и определении на этой основе направлений дальнейшей трансформации стоимости под влиянием усиления тенденций к интеллектуализации хозяйственной деятельности.

Выводы работы состоят в том, что постиндустриальное общество характеризуется формированием новой структуры экономики. Именно социально-экономические трансформации, обусловленные процессом перехода мирового хозяйства к информационной стадии развития требуют исследования глубинных преобразований, происходящих в экономических отношениях.

Полученные результаты могут быть использованы как при совершенствовании проведения экономической политики государства, так и в учебном процессе при преподавании ряда дисциплин.

***Ключевые слова:** стоимость, теории стоимости, постиндустриальное общество, информационная экономика, информация, знания, интеллектуальный продукт.*

THE EVOLUTION OF THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE ECONOMIC NATURE OF THE VALUE

Umantsiv H.V.

The article contains the results of the research of evolution of theoretical approaches to defining the role and place of the value in the process of the level growth of intellectualization of economic activity. The basic theoretical concepts of formation of postindustrial society are revealed. Analyzed the vectors of enhance of the role of knowledge and information resources in the process of the value formation. Investigated the influence on the value relations factors associated with the formation of information society. The modern condition of scientific interpretation of the value theories and its compliance to the challenges of globalization are showed.

The subject of the research is the theoretical and methodological basis of analysis of the evolution of scientific approaches to the interpretation of the economic nature of the value.

The aim of the article is an analysis of the main approaches to defining the economic nature of the value, systematization of scientific views on its evolution and definition of directions of the value transformation in the process of intellectualization of economic activity.

In the process of writing the article is used a wide range of general scientific and special methods, including historical and logical, abstraction, generalization, induction and deduction, analysis and synthesis.

The results of the research are primarily in the analysis of the main approaches to defining the role of the economic nature of the value, systematization of scientific views on its evolution and definition, on this base, the directions of the further value transformation under the influence of the trends growing towards intellectualization of economic activity.

The conclusions the work is in the fact that postindustrial society is characterized by the formation of a new economic structure. Exactly social and economic transformations which are caused by the process of transition of the world economy to the informational stage of development are requiring the research of deep changes taking place in the economic nature of the value.

The obtained results can be used as in the improvement of realization of national economic policy, and in the educational process in teaching a series of different subjects.

Key words: *value, value theory, post-industrial society, information economy, information, knowledge, intellectual product.*

Постановка проблеми. Докорінні трансформації, які відбуваються у світовій економіці, позначені радикальними змінами у визначенні новітніх трендів її розвитку, ґрунтуються використанні досягнень науки, технологій, культури та передбачають залучення результатів творчої інтелектуальної діяльності у виробництво конкурентоспроможних товарів та послуг. Найважливішою особливістю розвитку національного господарства України у найближчій перспективі є поступове перетворення індустріальної економічної моделі у постіндустріальну, яка передбачає трансформації економіки товарів в економіку людини та подальше наповнення економічного простору нематеріальними компонентами. Саме в контексті зазначених трансформацій виникла потреба у дослідженні чинників формування вартості благ у постіндустріальній економіці, враховуючи, що вартість є однією з найбільш фундаментальних категорій економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження з питань трансформації вартісних відносин показали, що учені звертають увагу на такий аспект актуалізації концепції постіндустріального суспільства як питання дематеріалізації вартості, перетворення формалізованого знання у фактор виробництва, що ставить під сумнів постулати класичних економічних вартісних теорій та свідчить про «підрив» закону вартості.

Серед найбільш вагомих досліджень у царині аналізу проблем вартості в економічній теорії на сучасному етапі слід назвати праці О. Антипіної, В. Базилевича, Д. Белла, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Горкіної, А. Гриценка, П. Друкера, В. Євтуха, М. Єрмошенка, С. Злупка, В. Ільїна, В. Іноземцева, М. Кастельса, А. Колота, Л. Корнійчук, В. Логачова, О. Ляшенко, А. Малюка, Ф. Махлупа, А. Чухна, В. Шевчука, Д. Ядранського та інших.

Метою статті є дослідження еволюції теоретичних підходів щодо модифікації вартості благ у постіндустріальній економіці.

Матеріали та методи. У статті застосовано сукупність методів та підходів, які дозволили реалізувати системно-концептуальну єдність дослідження, а саме діалектичний метод наукового пізнання, методи синтезу та порівняльний метод, системний та інституційний підходи.

Результати дослідження. З другої половини ХХ століття в індустріально розвинених країнах, у тому числі США, Японії, країнах Європейського Союзу, виразно проявляється структурна трансформація економіки, яка полягає в розвитку галузей, пов'язаних зі створенням послуг та інформаційних товарів. Інтелектуальні продукти, які створюються в інформаційній сфері та впроваджуються у процес матеріального виробництва, дозволяють знизити трудомісткість матеріальних товарів і формують об'єктивні передумови для переміщення зайнятості у сферу послуг [2, с. 10].

Намагаючись досягнути масштабні трансформації, філософи, соціологи та економісти створили ряд концепцій, які пояснювали б логіку суспільного прогресу. Однією із них є теорія постіндустріального суспільства. В 1959 році професор Гарвардського університету Д. Белл, вперше використав поняття постіндустріального суспільства в сучасному значенні – для визначення соціуму, в якому індустріальний сектор втрачає провідну роль внаслідок зростаючої технологізації, а основною продуктивною силою стає наука. Потенціал розвитку такого

суспільства, в значній мірі, масштабами інформації і знань. Глобальне обґрунтування методологічної парадигми цієї теорії було викладене в книзі «The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting» і підхоплене представниками різних наукових шкіл [22]. Серед основних ознак постіндустріального суспільства виділено такі, як радикальне прискорення технічного прогресу; зниження ролі матеріального виробництва; розвиток сектору послуг та інформації; зміна мотивів та характеру людської діяльності; поява нового типу ресурсів, що залучаються у виробництво; віртуалізація економіки; суттєва модифікація усієї соціальної структури; людина постає як мета і стратегічний ресурс соціально-економічного розвитку [4, с. 25-39].

Із середини 70-х років ХХ ст. акценти змінились на пошук більш чітких термінів, що підкреслювали б одну чи декілька важливих тенденцій в соціальному розвитку. Найбільш широке визнання отримало поняття інформаційного суспільства. Формування концепції інформаційного суспільства можна вважати еволюцією постіндустріалізму. Сучасні прихильники постіндустріалізму неоднозначно трактують співвідношення постіндустріального та інформаційного суспільств. Зокрема, виділяють такі підходи до його визначення:

- інформаційне суспільство та його концепція – це специфічна гілка постіндустріалізму (В. Іноземцев та ін.);
- постіндустріальне та інформаційне суспільства – це взаємозамінні терміни, по суті, різновиди постіндустріалізму в широкому розумінні (М. Коннорз та ін.);
- інформаційне суспільство та його концепції – це наступниці постіндустріального суспільства, закономірний наслідок його об'єктивного розвитку (Д. Белл, Дж. Несбіт, У. Дж. Мартін та ін.) [5; 6; 8].

Використання інформації та знань спричинило зростання ролі та значення розумової праці. Наслідком такого процесу стала інтелектуалізація економіки, проникнення інтелектуальної праці в увесь спектр виробничих відносин, автоматизації виробництва та зростання частки працівників, для яких знання у роботі відіграють практичну роль. Сьогодні в основі формування доданої вартості перебуває процес використання творчої праці, інформації та знань для виробництва продукції у вигляді винаходів, інновацій, ноу-хау, технологічних способів та технологій організації виробництва [7, с.192].

Теорія інформаційного суспільства істотно збагатила уявлення про сучасному етапі суспільного прогресу. Результатом аналізу ролі інформації в господарському розвитку західних країн стала трактування інформації як специфічного ресурсу, що не володіє більшістю характеристик, властивих традиційним факторам виробництва. Ще у 1962 році Ф. Махлуп у праці «Виробництво і розподіл знань у США» відзначив, що дослідники проблем інформаційного суспільства звертають увагу на модифікацію механізму ринкового ціноутворення та специфіку визначення цінності інформації, що впливає із самої природи цього феномену [23]. При цьому наголошується на тому, що цінність інформації визначається можливістю підвищити обізнаність її отримувача; не має відносно стійкої об'єктивної основи у вигляді витрат виробництва і теоретично може коливатись у дуже широкому діапазоні, що визначається індивідуальними відмінностями творчих можливостей та оцінок індивідів. Наслідком цього є отримання неоднакового ефекту різними споживачами; є швидкоплинною, скороминущою, внаслідок зміни смаків та уподобань споживачів, нових наукових відкриттів тощо. Створена знаннями вартість є не лише змінною величиною, підвладною різким коливанням, кожне з її конкретних втілень відрізняється скороминучим, майже одноманітним характером [8, с. 517].

Інформаційна революція радикальним чином змінює технологічний базис суспільного виробництва. Економіка умовно розділилась на дві частини. Сектори економіки, що ґрунтуються на застосуванні або розробці ресурсів (сільське господарство, виробництво продуктів, що швидко псуються, гірничодобувна промисловість), як і раніше, перебувають під дією закону спадної дохідності. У них, як правило, діє традиційна економічна теорія. Діяльність наукомістких виробництв, в котрих в значній мірі концентруються знання, а не матеріальні ресурси, порушує важливий закон економіки – закон спадної дохідності [9, с. 326]. Саме тут спостерігається підрив вартості. Такий умовний поділ економіки на дві частини проходить не завжди строго в межах тих чи інших галузей, а й за окремими виробництвами, відокремленими видами Вона проходить між виробництвом за переважною участю відчутних чинників – землі і капіталу – і створенням багатства на основі невлесного фактора – знань.

Теоретичні передумови для дослідження проблем вартості благ в постіндустріальному суспільстві містяться у спадщині класичної та неокласичної теорій вартості, в історії яких відбулася боротьба об'єктивізму (А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Мілль, Д. Мак-Куллох, К. Маркс) та суб'єктивізму (Е. Кондільяк, Н. Сеніор, К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, Г. Госсен, У. Джевонс). За А. Смітом вартість визначається витраченою на його виробництво середньою необхідною для даного рівня розвитку продуктивних сил. Вартість і ціна складаються із затрат праці, прибутку, відсотка на капітал, земельної ренти, тобто визначаються витратами виробництва. Д. Рікардо обґрунтував, що у вартості товарів слід враховувати не тільки працю, витрачену безпосередньо на їх виробництво, а й працю уречевлену, тобто витрачену на виробництво засобів праці, потрібних для того виду праці, при якій вони застосовані. Вартість товарів визначається «кількістю праці, втіленої в них», а не тим, яку кількість продукту можна купити на ринку [9, с. 158-1196].

К. Маркс розробив учення про двоїстий характер праці, втіленої в товарі, розкрив суперечність між приватною і суспільною, конкретною і абстрактною працею, споживною вартістю і вартістю товару. «Як творець споживної вартості, – зазначав К. Маркс, – праця виробників завжди конкретна (має певну мету, тип організації, відрізняється професійними навичками). Але як творець вартості, праця є абстрактною, тобто в розумінні абстрагованою від конкретної праці, праця, яка виявляється при обміні товарів, їх співставленні, при досягненні еквівалентності цього обміну» [2, с. 48].

Наприкінці XIX ст. набув поширення принципово новий підхід до аналізу вартості – з позиції теорії граничної корисності. Прихильники цієї теорії (К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, Г. Госсен, У. Джевонс та ін.) вважали неприйнятним зведення вартості до витрат праці або трьох факторів виробництва (праці, капіталу і землі). На їх думку, вартість (цінність) визначається мірою корисності результату. Вартість як об'єктивна категорія не існує. Цінність є суб'єктивною і виступає як засіб задоволення бажань.

Розвиток об'єктивістських і суб'єктивістських теорій вартості і цінності змінився їх синтезом в кінці XIX століття в теорію ціни А. Маршалла, який не тільки відмовився від виділення єдиної вартісної субстанції, але й саму вартість визначив лише як мінову пропорцію. Так А. Маршалл розірвав зв'язок між вартісною субстанцією, вартістю і ціною, звівши вартість до ціни і не надавши вартості особливого значення. За А. Маршалом, ціна товару визначається співвідношенням попиту і пропозиції. Величина попиту залежить від споживчих уявлень про корисність товару; масштаби і структура пропозиції визначаються рівнем витрат або сумою цін використаних факторів виробництва [9, с. 20-28].

Шукав компромісу між двома антагоністичними підходами до проблематики вартості та ціноутворення і М. Туган-Барановський. Вчений запровадив у науковий обіг поняття «вартість» (як витрати засобів виробництва і праці) і «трудова вартість» (витрати живої праці), розмежував категорії «вартість» і «цінність». Остання має суб'єктивний (психологічна оцінка корисності товару окремим споживачем) та об'єктивний (оцінка такої корисності з боку суспільства) аспекти. З об'єктивного боку цінність виступає як ціна. Тому при правильному розумінні концепції граничної корисності, ціна, на думку вченого, не заперечує теорію трудової вартості [12, с. 75].

Слід зауважити, що теорії вартості були закладені у період індустріального суспільства, тому вони більшою мірою відповідають продуктам матеріального виробництва та не відповідають викликам, які постали перед сучасною економічною теорією та практикою. Докази, які вчені наводять з приводу цього будуються на властивостях, притаманних інформаційним продуктам.

Українські дослідники В. Базилевич та В. Ільїн цілком слушно зазначають, що вартісне оцінювання інтелектуальних благ не можна здійснити в межах теорії витрат виробництва, оскільки немає прямої залежності між затратами на отримання інформації, знань та корисним ефектом від них. Інформаційна економіка надає якісно нові риси товарам і послугам, які за обсягом і структурою витрат відрізняються від традиційних благ (наприклад, у структурі витрат на виробництво програмного забезпечення 70% складають затрати інтелектуальної праці). Крім цього, процес тиражування інтелектуальних продуктів зовсім випадає з логіки традиційного відтворювального процесу, оскільки затрати праці на відтворення цих благ перетворюються на ірраціональне поняття [8, с. 516-518].

Теорія граничної корисності також є неприйнятною для визначення вартості інтелектуальних продуктів, оскільки джерелом цінності, створеної знаннями, є інформація, що робить товари неповторними і наділяє блага особливою якістю. В інформаційному суспільстві зростають обсяги виробництва індивідуалізованої продукції, якій надає додаткову цінність той конкретний споживач, для кого призначена ця продукція. Корисність інформації для конкретного її споживача оцінюється за фактом її отримання. Споживач або поінформований, або непоінформований. Інформація має одиничну корисність. Цінність інформації для споживача єдина і не має «граничної» своєї оцінки [8, с. 520-525].

М. Єрмошенко зазначає, що наведені вище основні теорії вартості та чинники утворення вартості, які передбачені ними, не можуть слугувати надійною основою сучасного ціноутворення, аргументуючи, також, що у них не враховується інформація як основа економіки знань та дія основних законів природи і суспільства – закону збереження та перетворення енергії, а також закону динамічного, комплексного забезпечення інформацією відповідності виробничих відносин суспільства рівню і характеру розвитку продуктивних сил. Автор пропонує і обґрунтовує методологічні засади формування інформаційно-енергетичної теорії вартості [13, с. 16-17], яка базується на дослідженнях енергетичних засад економіки, які відображені у працях Л. Ларуша, українських вчених С. Подолінського, М. Руденка, Л. Корнійчук, В. Шевчука, В. Зінченка та ін. [6, с. 16-25]. Згідно цієї теорії до основних чинників формування вартості належать: природа та енергія, інформація, час, минула та жива праця. Природа та енергія в інформаційно-енергетичній теорії вартості вперше будуть виступати в ролі не витратного, пасивного чинника, а активним творчим фактором формування вартості.

Особлива роль належить енергетичним ресурсам і сонячній енергії – джерелу життя на Землі, учаснику всіх виробничих процесів. Інформація не є матерією, але вона формує матеріальні сутності – об'єктивні реальності (предмети і явища природи) і здійснює управлінський вплив на них. Час є невід'ємною супровідною субстанцією усіх джерел утворення вартості. У формуванні вартості час відіграє суттєву роль і враховується через термін використання виробу. Від строку служби виробу і циклу його виробництва залежить величина оданої вартості. У створенні вартості велике значення відіграють «жива» та «минула» праця.

В інформаційно-енергетичній теорії вартості «живу» працю слід розглядати як працю працюючих людей, яка у виробничому процесі матеріалізується у товарі, перетворюючись у «минулу» працю, у потенційну енергію виробу. У наступних циклах виробництва потенційна енергія «минулої» праці під впливом «живої» праці перетворюється в кінетичну енергію, здійснюючи цілеспрямовану роботу і тим самим створюючи інші вироби (споживні вартості). На думку вченого, запропонована теорія вартості передбачає перехід на принципово нові засади економіки, які впливають із основних законів природи і суспільства – закону збереження і перетворення

енергії, та встановлює надійний орієнтир суспільного розвитку, відкриває простір для застосування величезного інтелектуального потенціалу суспільства та кожної людини [13, с. 21-22].

Перетворення системи знань людини на основний виробничий ресурс означає, що створення вартості й додаткової вартості за сучасних умов забезпечується не стільки на основі психофізичних зусиль працівника, скільки завдяки його інтелектуальному потенціалу, застосуванню його знань. З огляду на це, західні вчені запропонували принципово нову версію теорії вартості, ще достатнім чином не осмислену в економічній літературі. Йдеться про інформаційну теорію вартості, згідно якої фізична праця людини як мірило вартості поступово втрачає своє значення. «Коли знання у своїй систематизованій формі застосовується у практичній переробці наявних виробничих ресурсів (у вигляді винаходів чи організаційних удосконалень), то можна сказати, що саме вони (знання), а не праця є джерелом вартості» [14, с. 349].

На працівника розумової праці потрібно дивитися не як на «витрати», а як на «капітал». У новій економіці, базованій переважно на розумовій праці, працівники – носії цієї праці володіють особливими засобами виробництва, що репрезентовані сучасними знаннями, компетенціями, мотиваціями, що є в їхній голові [15, с. 29-45]. Однак погляди учених щодо цього питання не є однозначними.

Прихильники класичної економічної теорії вважають, що з легкої руки західних авторів думка про знання як самостійного фактора виробництва поряд із землею і реальним капіталом почала превалювати у вітчизняній літературі. Не поділяючи цю точку зору, вони зазначають, що значний запас знань, здібності, які визначаються високим інтелектуальним потенціалом, є ознаками, притаманними сучасній людині, а не капіталу. Знання та інформація не є факторами виробництва, а лише підвищують рівень «розумового складника» праці. Знання є невід'ємним складником людського, суб'єктивного фактора виробництва – робочої сили. Для підтримки своїх якостей знання потребує постійного оновлення. Тому дохід носія інтелектуальної робочої сили повинен бути вищим на величину затрат на підтримку цих знань. Тобто витрати на відшкодування і збереження інтелектуальної робочої сили – це не інвестиції в кваліфікованого працівника, а споживання, нехай і більш високої якості, ніж у звичайного працівника.

Що ж стосується підвищеного порівняно з іншими прибутку підприємця, який використовує інтелектуальну працю, то це лише різновид монопольного прибутку, а не новий вид капіталу, а саме інтелектуального. Знання є суть інтелектуальної робочої сили, тому безпідставним є виділення як самостійного фактора виробництва того, що називають інтелектуальним капіталом. За змістом живе знання відповідає людському потенціалу, а втілене – структурному капіталу. Ті елементи структурного капіталу, які беруть безпосередню участь у створенні продукту (наприклад, комп'ютерні системи та програмне забезпечення, бази даних) є сучасними засобами виробництва. Ті ж елементи, які не беруть участі у створенні вартості (організаційна структура, патенти, торговельні марки, відносини з клієнтами), не є засобами виробництва, оскільки вони не мають власної вартості і не можуть переносити її на готовий продукт. Вони дістаються підприємцю безоплатно як певні блага, сприяють збільшенню ціни товару на величину інтелектуальної ренти, що не рівноцінно створенню вартості [16, с. 37-41].

Виступаючи з критичним аналізом теорій глобалізації та постіндустріального/інформаційного суспільства, А. Малюк констатує, що обидві групи теорій не мають теоретичного і методологічного потенціалу, необхідного для пояснення сучасних економічних трансформацій. У новому столітті немає нічого такого, що б вимагало радикального розриву із класичною соціальною думкою і теорією, адже метою виробництва, як і раніше, є привласнення додаткової вартості через експлуатацію живої праці, що з'єднується у той чи інший спосіб із мертвою, накопиченою працею, втіленою у засобах виробництва, що виступають елементом функціонування капіталу [17, с. 34].

Систему поглядів прихильників думки, що вартість, ґрунтована на продуктивній праці, заміщується вартістю, створювану знаннями та інформацією і, таким чином, вона втрачає властиву їй функцію і закон вартості припиняє діяти, А. Малюк об'єднав у концепцію когнітивного капіталізму. Дослідник при цьому зазначає, що знання від самого початку є елементом Марксової теорії вартості [17, с. 35-39]. Діалектика знання і його «опредмечування» вже вмонтовані в трудову теорію вартості як її невіддільна частина. Без перетворення продуктів нематеріальної праці (ідей) на матеріальні сили (засоби виробництва) праця не зможе стати продуктивною силою. Стверджуючи, що робочий час більше не є визначальним чинником виробництва продуктів інтелектуальної праці, теоретики когнітивного капіталізму ігнорують той факт, що теза про звільнення вартості від детермінованості робочим часом не пояснює, чому мільярди людей щодня працюють під наглядом своїх босів, котрі «життєво стурбовані тим, скільки часу працівники перебувають на своєму робочому місці і наскільки добре вони знову і знову роблять свою роботу» [25].

Досліджуючи проблеми методологічного оновлення економічної теорії, А. Гальчинський виділяє позицію Дж. Ромера, який вважає, що Марксова теорія вартості і додаткової вартості має сприйматися лише як спроба економіста XIX ст. проаналізувати суспільні процеси, що здійснювалися у період його наукової діяльності, а, отже ми не можемо ставити перед собою завдання безпосереднього застосування марксизму до умов XX ст. [14, с. 435].

За нових умов праця здатна таким самим чином відігравати роль наймача капіталу, як і капітал – наймача праці. Такі відносини «праця – капітал» передбачають докорінні зміни і в системі управління. Відбувається інтеграція безпосереднього виробника (особисто або через своє представництво) у структуру управління виробничим процесом, обміном та розподілом виробленого продукту. На практиці це

виявляється в найрізноманітніших системах, що сприяють подоланню відчуження виробника від особистої участі в управлінні. Йдеться про якісно нові стимули результативності виробництва з акцентами не лише на розмірі заробітної плати, а й на високому рівні довіри, престижності праці, її інтелектуалізації, творчому пошуку, на оцінці кожного працюючого як найціннішого капіталу та найдефіцитнішого, незамінного виробничого ресурсу [18, с. 258-259].

Поділяючи ці погляди та аналізуючи місце людини в новій економіці, А. Колот, О. Кравчук акцентують увагу на тому, що у ролі провідної складової глобальних змін у «світі праці» слід розглядати тренд поєднання в одній людині і працівника, і власника, і носія інноваційних, інтелектуальних компетенцій. Упродовж багатьох століть економічний розвиток здійснювався в умовах відокремлення праці від засобів виробництва, протистояння між працею і капіталом. Натомість постіндустріальне суспільство, нова економіка, притаманні їм відносини, дедалі більше поєднують в одній особі як власника засобів виробництва (знань, інформації), так і носія здатностей до праці (вмінь, навичок, компетенцій). Йдеться про утвердження суспільства та економіки, де праця і капітал поєднуються в людині, а розвиток упродовж життя її фізичних, розумових, інтелектуальних здібностей та здатностей є запорукою накопичення інтелектуального капіталу, підвищення продуктивності праці та якості життя [19, с. 5-10]. Інноваційне середовище має унікальну здатність створювати синергетичний підхід, так, що додана вартість отримується не завдяки кумулятивному ефекту присутніх в середовищі елементів, а шляхом їх взаємодії [24].

Наведена вище полеміка дає можливість стверджувати, що перехід від економічного (індустріального) до постеконічного (постіндустріального) суспільства піднімає проблеми модифікації вартісних відносин. Виникла, за словами В. Іноземцева, деструкція вартісних відносин, пов'язана з відривом грошових оцінок благ від витраченої на їх виробництво праці. Деструкцію вартісних відносин слід розглядати як з боку виробництва, так і з боку споживання [4, с. 169-185].

Необхідними умовами, що роблять можливою вартісну оцінку тих чи інших товарів і послуг є повторюваність виробничого процесу і відтворюваність виробничих ресурсів. Першим з них виступає *повторюваність виробничого процесу* і, відповідно, можливість відтворення продукту, що і визначає можливість квантифікації витрат на його виробництво. Другою умовою є можливість застосування вартісних оцінок і до чинників виробництва, тобто, кажучи іншими словами, їх *відтворюваність*. Таким чином, повною мірою піддаються вартісним оцінкам лише відтворювані блага, створені при посередництві відтворюваних факторів виробництва [20, с. 52].

Виробничі ресурси індустріального суспільства були обмеженими і вся система господарювання була спрямована на облік їх вартості та забезпечення ефективного господарювання. Інформація не має властивості бути спожитою у традиційному розумінні цього поняття. Якщо матеріальні блага процесі споживання зменшуються, то знання повністю використати неможливо, вони не обмежені простором, використовуються у різних місцях, у необмеженій кількості виробничих циклів, здатні до швидкого знецінення.

Проте зміни у самому виробництві не дають повного уявлення про трансформацію вартості, оскільки не враховано другий важливий аспект – корисність, яка відіграє важливу роль у формуванні вартості, особливо на сучасному етапі, оскільки є одним із чинників, які визначають соціальні процеси. Суспільство переходить до інноваційної та символічної цінності, коли люди самі визначають певну цінність певного блага, виникають ірраціональні оцінки, які швидко поширюються на матеріальні і нематеріальні блага й усі складові економіки. Інноваційна цінність – поєднання у створеному благові корисності та новизни. Інноваційна цінність створюється за допомогою знання, нової ідеї, які втілюються за допомогою інших факторів виробництва. Символічна вартість в інформаційній економіці не є внутрішньою властивістю товарів, а формується на основі своєрідного відношення між споживачем і благом, в результаті якого у споживача складається уява про «адекватну» ціну. Вона проявляється у готовності споживача платити за товар, що володіє знаковими характеристиками, наявність яких підвищує корисність, яку отримує споживач із функціональних властивостей блага [9, с. 330-332].

Розглядаючи деструкцію вартості з боку споживання, необхідно насамперед звернути увагу на модифікацію структури потреб. Серед них починають домінувати потреби та цінності нематеріального змісту, які пов'язані з нагромадженням і реалізацією інтелектуального та творчого потенціалу людини, її всебічним розвитком. Зрештою вся відтворювальна система постіндустріального суспільства спрямовується на задоволення не стільки фізіологічних потреб людини (це завдання спроможна вирішити індустріальна система виробництва), скільки потреб вищого порядку – тих, що зумовлюють всебічний розвиток особи. На противагу масовій стандартизації виробничого процесу продукт індивідуальної праці набуває ознак «одиночного товару», а отже – стає – «монопольним товаром». Такий процес підриває засади конкуренції і, як зазначалося раніше, перестає підпорядковуватися принципам граничної корисності [14, с. 348].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що постіндустріальне суспільство характеризується формуванням нової структури економіки. Саме соціально-економічні трансформації, що зумовлені процесом переходу світового співтовариства до інформаційної стадії розвитку, потребують дослідження якісних і кількісних перетворень, які відбуваються в економіці під впливом інформації. Зокрема, сучасна економічна теорія і практика зіштовхнулися з викликами, які поставили завдання розробки адекватних запитам часу підходів до ціноутворення благ, що мають інформаційну природу. Адже вартість, що створена знаннями, не пов'язана лише з витратами

виробництва. Вона є грошовою формою, що використовується з метою встановлення ціни на продукт, в якому втілено нові знання відповідно до його корисності, спроможності задовольняти потреби на основі використання новітніх технологій, матеріалів, а також інших сучасних знань. У зв'язку з цим, нові реалії суспільно-економічного розвитку потребують нової парадигми економічної теорії та оновлення методологічних основ наукового аналізу.

Список використаних джерел

1. Євтух О.Т. Концептуально про вартість // О.Т. Євтух // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №3. – с. 3-16.
2. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М.: Эксмо, 2011. – Т. I. – 1200 с.
3. Чайка Ю.М. Галузеві трансформації економіки / Ю.М. Чайка // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – №4. – с. 21-25.
4. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 302 с.
5. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання. – 2007. – 799 с.
6. Корнійчук Л.Я. Футурологія і прогностичні ідеї фізичної економії / Л.Я. Корнійчук, В.О. Шевчук. – К.: КНЕУ, НАСОА, – 2012. – 72 с.
7. Ляшенко О.І. Моделювання впливу інтелектуального капіталу на формування та функціонування технологічного укладу / О.І. Ляшенко, С.В. Хомич // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – с. 192-199.
8. Базилевич В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Базилевич, В. Ільїн. – К.: Знання, 2008. – 678 с.
9. Чухно А.А. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика / А.А. Чухно. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Н.-д. фін. ін-т при М-ві фінансів України, 2006. – 512 с.
10. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс: монографія / за ред. Л.П. Горкіної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2010. – 760 с.
11. Насікан Н.І. Теорія вартості: ретроспективний аналіз і сучасні погляди / Н. І. Насікан, І. С. Біла // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №4. – с. 45-53.
12. Злупко С. Новаторські теорії українських економістів: роль у розвитку світової економічної науки / С. Злупко // Економіка України. – 2002. – №10. – с. 71-78.
13. Ермошенко М. Наукові підходи до формування інформаційно-енергетичної теорії вартості / М. Ермошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8. – с. 15-23.
14. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення / А.С. Гальчинський. – К.: АДЕФ-Україна. – 2010. – 572 с.
15. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / П. Друкер: пер с англ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 256 с.
16. Логачев В. Интеллектуальный капитал с позиции трудовой стоимости / В. Логачев, Е. Жернов // Экономист. – 2006. – №9. – с. 36-41.
17. Малюк А. Глобалізація як процес виникнення інформаційного суспільства / А. Малюк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – №4. – с. 20-39.
18. Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України / А.С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
19. Колот А.М. Людина і нова економіка: теоретико-методологічний аналіз взаємодії та домінант розвитку / А.М. Колот, О.І. Кравчук // Економічна теорія. – 2015. – №1. – с. 5-25.
20. Антипина О.Н. Диалектика стоимости в постиндустриальном обществе. Статья первая. Технологические и социопсихологические факторы преодоления стоимости / О.Н. Антипина, В.Л. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 5. – с. 48-59.
21. Ядранський Д. Аналіз можливостей застосування вартісних теорій для оцінки інформаційної праці / Д. Ядранський // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1. – с. 307-314.
22. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. – N.Y.: Basic Books, 1973.
23. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton. – 1962.
24. Castells M. The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (second edition, 2004). Електронний ресурс. Режим доступу: http://academia.edu/2215687/The_power_of_identity_The_information_age_Economy_society_and_culture
25. Caffentzis G. Immeasurable value? An essay on Marx's legacy // The Commoner. - 2005. – Vol.10, Spring-Summer. – P. 87-114.

References

1. Yevtukh A.T. Kontseptual'no o stoimosti // Aktual'nyye problemy ekonomiki. – 2005. – №3. – с. 3-16.
2. Marx Karl. Capital. Criticism polytycheskoy ekonomyy. M.: Eksmo, 2011. – Т. I – 1200 s.
3. Chayka Y.U. Otrasleyvyye transformatsii ekonomiki // Nauchnyy vestnik Poltavskogo universiteta ekonomiki i trgovli. – 2013. – №4. – с. 21-25.
4. Inozemtsev V.L. Sovremennoye postindustrial'noye obshchestvo: priroda, protivorechiya, perspektivy. – M.: Logos, 2000. – 302 s.

5. Chukhno A.A., Yukhimenko P.I., Leonenko P.M. *Sovremennyye ekonomicheskiye teorii* – K.: Znaniye. – 2007. – 799 s.
6. Korniychuk L.Ya., Shevchuk V.A. *Futurologiya i prognosticheskiye idei fizicheskoy ekonomii*. – K.: KNEU, NASOA, – 2012. – 72 s.
7. Lyashenko A.I., Khomich S.V. *Modelirovaniye vliyaniya intellektual'nogo kapitala na formirovaniye i funktsionirovaniye tekhnologicheskogo uklada // Regional'naya ekonomika*. – 2011. – №4. – s. 192-199.
8. Bazilevich V. *Intellektual'naya sobstvennost': kreativnyy metafizicheskogo poiska*. – K.: Znaniye, 2008. – 678 s.
9. Chukhno A.A. *Informatsionnaya postindustrial'naya ekonomika: teoriya i praktika* – K.: Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka, N.-d. fin. in-t pry M-vi finansiv Ukrayiny – 2006. – 512 s.
10. *Retrospektyva rynkovykh peretvoren' v Ukrayini: suchasnyy diskurs: monohrafiya / za red. L.P. Horkinoyi*. – K.: In-t ekon. ta prohnouzuv., 2010. – 760 s.
11. Nasikan N.I., Belaya I.S. *Teoriya stoimosti: retrospektivnyy analiz i sovremennyye vzglyady // Aktual'nyye problemy ekonomiki*. – 2012. – №4. – s. 45-53.
12. Zlupko S. *Novatorskiye teorii ukrainskikh ekonomistov: rol' v razvitii mirovoy ekonomicheskoy nauki // Ekonomika Ukrainy*. – 2002. – №10. – s. 71-78.
13. Yermoshenko M. *Nauchnyye podkhody k formirovaniyu informatsionno-energeticheskoy teorii stoimosti // Aktual'nyye problemy ekonomiki*. – 2014. – № 8. – s. 15-23.
14. Gal'chinskiy A.S. *Ekonomicheskaya metodologiya. Logika obnoveniya* – K.: ADEF-Ukraina. – 2010. – 572 s.
15. Druker P. *Menedzhment. Vyzovy KHKHI veka: per s angl.* – M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2012. – 256 s.
16. Logachev V., Zhernov Ye. *Intellektual'nyy kapital s pozitsii trudovoy stoimosti // Ekonomist*. – 2006. – №9. – s. 36-41.
17. Malysh A. *Globalizatsiya kak protsess vozniknoveniya informatsionnogo obshchestva // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing*. – 2015. – №4. – s. 20-39.
18. Gal'chinskiy A.S. *Liberalizm: uroki dlya Ukrainy* – K.: lybid', 2011. – 288 s.
19. Kolot A.M., Kravchuk A.I. *Chelovek i novaya ekonomika: teoretiko-metodologicheskyy analiz vzaimodeystviya i dominant razvitiya // Ekonomicheskaya teoriya*. – 2015. – №1. – s. 5-25.
20. Antipina O.N., Inozemtsev V.L. *Dialektika stoimosti v postindustrial'nom obshchestve. Stat'ya pervaya. Tekhnologicheskyye i sotsiopsikhologicheskyye faktory preodoleniya stoimosti // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*. – 1998. – № 5. – s. 48-59.
21. Yadranskiy D. *Analiz vozmozhnostey primeneniya stoimostnykh teoriy dlya otsenki informatsionnoy raboty // Sotsial'no-ekonomicheskyye problemy i gosudarstvo*. – 2013. – Vyp.1. – s. 307-314.
22. Bell D. *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. – N.Y.: Basic Books, 1973.
23. Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. – Princeton. – 1962.
24. Castells M. *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (second edition, 2004). http://academia.edu/2215687/The_power_of_identity_The_information_age_Economy_society_and_culture
25. Caffentzis G. *Immeasurable value? An essay on Marx's legacy // The Commoner*. – 2005. – Vol.10, Spring-Summer. – P. 87-114.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Уманців Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку Київського національного торговельно-економічного університету,
e-mail: guman27@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Уманцев Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета Киевского национального торгового-экономического университета,
e-mail: guman27@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Umantsiv Halyna Vikyrovna, candidate of economic sciences, associate professor, associate Professor of department accounting of Kyiv National University of Trade and Economic,
e-mail: guman27@ukr.net